

<https://www.jmberlin.de/en/topic-golem#lightbox-1648>

“the lord god formed man from dust of the earth. He blew his nostrils the breath of life, and man became a living being”.

Tanakh - JPS - Bereshit 2.8

ABSTRACT

(O perspectivă asupra mitului Golemului, cu aplicații practice asupra serialului de televiziune Dosarele X, sezonul IV, episodul 15)

Nicoleta Spiridon (Nițescu)
Mistică Iudaică
Masterat CCE 2022 - 2024

Golem – eu creez, tu creezi...

Ce-i lipsește omului să fie asemenea lui Dumnezeu? Ce îl face pe om să se apropie de divinitate, să o caute și să se identifice cu ea? Sunt întrebări la care cercetătorii au încercat să găsească răspuns în marile religii ale lumii. Există, însă, un element de continuitate care pare să preocupe umanitatea și care îl apropie pe om de sacralitate – puterea creatoare.

Aflat într-o continuă căutare a identității, omul se revendică pe sine ca entitate născută printr-un proces al creației, în care Ființa Supremă (oricare ar fi numele ei) îl face pe om după chipul și asemănarea divină, manifestându-se ca o ilustrare a acesteia, stăpânind și modificând realitatea, dând naștere de fii și contemplându-și realizările.

Deși definit drept absolutul regnului animal, omul este totuși limitat de legi fizice, pe care încearcă nu să le încalce, ci să le îmblânzească prin practici care să-i permită să fie întocmai lui Dumnezeu, adică să manifeste creație.

Toate culturile lumii abundă în mituri ale creației. Am putea să afirmăm, fără cea mai mică îndoială, că nu există colț al planetei în care să nu se regăsească această ilustrare a ideii că omul își dorește să fie asemenea lui Dumnezeu, adică să creeze.

Poate artele au apărut tocmai din necesitatea lăuntrică a omului de a umple într-un fel golul pe care îl produce această incapacitate a individului de a genera plenar o realitate fizică palpabilă.

Sculptura, pictura, literatura, chiar, sunt factice ale momentului creației, când Dumnezeu îl face, pur și simplu, pe om din praf, realizând o ființă peste care, pentru a fi vie, trebuie să sufle „suflare de viață”. Dar conceperea propriu-zisă a unei creaturi care să aibă formă fizică și să manifeste autonom nu a fost înregistrată niciodată prin activitate umană.

Printre miturile care au suscit mintea omului, cel a creației pare a avea parte de un interes deosebit, de vreme ce se regăsește în toate culturile lumii.

Site-ul *Creation Stories* (Creation Stories - <http://railsback.org/CS/CSIndex.html>) enumeră douăzeci și unu de povestiri care implică, în feluri variate, ideea de creație. Acest fapt ilustrează prezumpția că omul este preocupat să se identifice pe sine cu Dumnezeu, Creatorul Suprem, care l-a făcut pe om din praf (desigur!), însă după chipul și asemănarea lui. (Tanakh, the Holy Scriptures, 1985, p. 4 – Bereishit 1.27)

Această aplecare către imaginea omului creator, întocmai lui Dumnezeu (Idel, 1990, Introduction), este regăsită și în mistica iudaică, fiind ilustrată de mitul Golemului. Moshe Idel punctează faptul că momentul biblic al creației este marcat de prezența a două elemente. Primul este cuvântul, pe care Dumnezeu îl folosește și pentru a crea toate celelalte vietăți terestre, al doilea este de o vizibilă complexitate (Idel, ibid.) implicând din partea Creatorului cedarea unei părți din Sine (suflarea – נ).

De aceea, crearea de către om a unei ființe a reprezentat (și, poate, reprezintă) una dintre cele mai mari fascinații, dar și provocări pe care le are de înfruntat mintea umană?

La întrebarea dacă un așa act ar fi posibil în plan fizic (pentru ca în cadrul ficțiunii – în literatură, sculptură, pictură etc. – este clară posibilitatea generării oricărei imagini), mistica iudaică încearcă să răspundă prin conceperea unui Golem.

Istorii cu privire la Golem apar în legendele iudaice încă de timpuriu, cu mult înaintea anului 500 e.n. În cadrul unor discuții teologice, cu referire la Adam, acesta este numit golem, punctându-se astfel starea omului de dinainte momentului în care Dumnezeu îi conferă viață. (*Practical Kabbalah: History of the Golem*, no date)

Legenda Golemului este atestată în *Talmudul Babilonian*, în *Sanhedrin 65B*, unde Rabinul Rava creează un om, care nu poate însă vorbi și care, evident, nu are capacitatea conștiinței de sine, pe care îl trimite Rabinului Zeira.

Tanchuma in the name of R' Banayah and R' B'rakhyah in the name of R' Elazar said: In the time that the Holy One created Adam Harishon, [as] a golem He created him and he was set up from [one] end of the world and unto its [other] end – that's what is written: "Your eyes saw my golem" [Ps 139:16]. R' Yehoshua bar Nechemyah and R' Yehudah

Bereishit Rabbah 8:1 (*Bereishit Rabbah 8:1*)

O altă povestire spune ca cei doi rabini, mai-sus menționați, au creat un vițel pe care l-au sacrificat și l-au mâncat înaintea fiecărui Shabbath.

În afara actului fizic, care implică facerea unei ființe din pământ, mitul Golemului specifică necesitatea folosirii cuvântului creator, prin care omul încearcă să intre în competiție cu Dumnezeu.

Puterea cuvântului, a literei scrise, a Torei, a alfabetului ebraic sunt bine cunoscute înțelepților cabaliști, care le-au folosit pentru ducerea la îndeplinire a actului creator (desigur, nu plener), așa cum este el ilustrat de mitul Golemului.

Regăsindu-se în Tora, în prima carte a lui Moise, în Bereishit, conceptul creației este detaliat în *Sepher Yetzirah*, în cartea creației, deși nici acolo nu întâlnim în mod explicit modalitatea propriu-zisă de concepere a unui Golem. Este, însă, înfățișată ideea că la baza creației stau două elemente – Sephirot (emanațiile divine) și literele alfabetului ebraic.

Deși, după cum am vazut, *Sepher Yetzirah* nu prezintă în mod evident tehnicile de creare a unui Golem, există destule surse care descriu acest proces. Revelatoare, în acest sens, este cartea lui Moshe Idel - *Golem: Jewish Magical and Mystical Tradition (Practical Kabbalah: History of the Golem)* în care întâlnim următoarele etape (pe care le prezentăm pe scurt): 1. cei care vor crea Golemul trebuie să treacă printr-un proces de curățare și de intensă pregătire; 2. pământul folosit trebuie să fie dintr-un loc nearat și nefolosit, adică, dintr-un loc pur; 3. folosirea unui nume sau al unui cuvânt care să activeze creatura (ar fi impropriu să spunem să o aducă la viață).

Realizarea efectivă a unui Golem presupunea însă un proces complex care implica meditația, folosirea alfabetului ebraic și utilizarea unor permutări ale numelui divin (tetragrama YHWH).

După realizarea fizică a Golemului, acesta trebuia activat prin folosirea, de obicei, a cuvântului **adam** (numele primului om) sau a lexemului **emet** (adevăr, viață), care erau scrise pe mâna sau pe fruntea creaturii. Pentru dezactivarea Golemului, trebuia, pur și simplu, înlăturată prima literă, iar ceea ce rezulta erau **dam** (sânge) și **met** (mort).

Celebră, printre multe alte relatări despre Golem, despre cum trebuie făcut și despre folosirea lui, este povestea lui Rabi Loew din Praga. Întrebându-se cum pot fi apărați de persecuții evreii din Praga, Rabi Loew primește ca răspuns că trebuie făcut un Golem care să lupte pentru cauza acestora și care „va distruge toți dușmanii lui Israel”. (*Practical Kabbalah: History of the Golem*)

Dacă Golemul lui Rabi Loew era unul fizic, există și o ramură aparte a misticiei iudaice, formată din askenazii hasidici și cabaliștii extatici, care cred că Golemul nu este o creatură palpabilă, ci, mai degrabă, o proiecție a eului astral, un **tzelem**. (Krause, 1995, p. 125)

Mai mult, s-au înregistrat schimbări și în ceea ce privește utilizarea Golemului. Astfel, de la crearea lui în scopuri mistice și spirituale, s-a ajuns la o întrebuintare a lui în domenii net profane, cum ar fi paza și ajutorul în treburile casnice (!). (Krause, 1995, p. 126)

Aspectele oarecum pozitive ale Golemului sunt infirmate de legenda care spune că Golemul creat de Rabbi Eliyahu devine agresiv, reprezentând un pericol, fapt care va conduce la necesitatea stringentă a distrugerii creaturii. Mutatis mutandis, deși de ajutor inițial, Golemul din Praga va continua să crească în mod nefiresc. Acest fapt îl va transforma într-un pericol pentru comunitate, de aceea rabi va decide să-l distrugă.

Legenda Golemului nu s-a limitat doar la mistica iudaică, ci a fost folosită drept temă pentru opere literare, precum romanul lui Mary Shelley – Frankenstein.

De altfel, și cinematografia a fost interesată de prelucrarea mitului Golemului, după cum vedem în serialul de televiziune *Dosarele X*, care, în sezonul patru, episodul al cincisprezecelea, cu titlul *Kaddish*, propune o reinterpretare a legendei din perspectiva actelor antisemite care pătau și încă mai pătează societatea.

Scriș de Howard Gordon, un scriitor și producător american de filme, născut în New York, într-o familie de evrei reformați, episodul *Kaddish* are, ca punct de plecare, pasiunea pe care scenaristul o are pentru Kabbalah și pentru legenda Golemului, în special.

Deschizându-se cu o scenă într-un cimitir, unde un grup de evrei hasidici recită imnul Kaddish la îngropăciunea unui bărbat, episodul aduce în prim plan ideea că Golemul, în forma lui fizică, dar în cea de proiecție a eului astral, poate fi folosit ca armă a răzbunării într-un caz de crimă desfășurată pe fondul acțiunilor de antisemitism, promovate de un grup nazist în Brooklyn, New York.

Isaac Luria, un mic comerciant din Brooklyn, este asasinat în mod misterios în magazinul său chiar înainte cu o zi sau două de a-și celebra nunta (pentru care deja primise certificatul de căsătorie) cu Ariel Luria, fiica unui supraviețuitor polonez al Shoah-ului.

Nu întâmplător, bărbatul ucis poartă numele celui care este considerat părintele Kabbalei moderne, Isaac Luria, supranumit Ha'Ari, adică leul, care face trimitere la numele soției protagonistului, Ariel (leul lui Dumnezeu – ari el).

Cu alte cuvinte, încă de la început, prin mijloacele onomasiologice, se precizează prezența elementelor mitice, kabalistice, care vor contura tema episodului, Golemul.

Un element anticipativ este faptul că Ariel Luria, soția îndoliată, refuză să arunce un pumn de țărână peste sicriul soțului într-un gest care ar spune că ea știe, cumva, fie că el nu a murit, fie că se va întoarce print-un mijloc magic.

Imaginea creării efective a Golemului apare în mod clar în film, însă împrejurările stau sub semnul confuziei și obscurului. Astfel, nu se știe cine a făurit făptura din pământ. Scena se desfășoară într-o noapte ploioasă, în cimitir, iar persoana care desfășoară actul creator este acoperită de o glugă imensă. Nu știm dacă este femeie sau bărbat, dacă a parcurs ritualul de curățare, dacă este inițiată.

Ceea vom ști este că Golemul va funcționa, însă după tehnicile tradiționale ale uzității lui, ci în scopul răzbunării. Încetul cu încetul, toți ucigașii lui Isaac Luria vor fi asanați de însuși, se pare, Isaac Luria, care, nu se știe cum, a înviat din morți (o trimitere evidentă, deși nu deplină, la resurecția cristică, pe care agentul FBI Mulder o va invoca atunci când va fi întrebat cum este posibil ca un evreu să fie capabil de așa ceva!).

Golemul din Dosarele X are și el, ca ființa din legendele kabalistice, un cuvânt care l-a activat. **Emet** (scris cu litere ebraice - אמת pe mâna creaturii) va fi și modalitatea prin care va fi, în finalul episodului, anihilat.

Deși pare să rescrie legenda Golemului, episodul cincisprezece din Dosarele X aduce câteva elemente inovatoare, care nu apar în tradiția kabalistă.

Cea care creează Golemul, vom afla, este chiar soția celui mort. Aici intervin mai multe probleme. Ariel este femeie, ori se știe că femeile nu au avut (se pare că nici nu au) acces la învățăturile kabalistice. Mai mult, Ariel pare o ființă naivă, aproape nevinovată, care nu ar fi fost capabilă de a concepe o ființă, chiar și un Golem, doar pentru a se răzbuna (deși, vom vedea, motivul ei a fost cu totul altul – dragostea și nevoia de a-și lua adio de la soțul ei care murise fără să aibă șansa să îi telefoneze, după cum promisese, deoarece fusese ucis). Nu există nicio legendă kabbalistă în care să se spună că un Golem a fost creat în scopuri erotice!

Pământul din care este creat Golemul din serial nu este unul pur și, deci, este impropriu realizării unui asemenea demers, care se dorește a fi unul sacru. Pământul din cimitir, chiar dacă nu a fost arat, nu conține puritatea necesară.

Golemul din Dosarele X, chiar dacă nu are capacitatea de a vorbi (fapt specific și Golemului legendar), posedă, se pare, o abilitate metempsihotică amintindu-și care sunt ucigașii lui Isaac Luria și procedând, în consecință, la anihilarea acestora. Ori știm că religia iudaică nu

promovează ideea metempsihozei tocmai din dorința de a-i responsabiliza pe oameni cărora nu li se dă șansa, ca în hinduism sau budism, să trăiască un șir de vieți până ce le iese „aia bună”.

Există, într-adevăr, în film, conceptul de Sepher Yetzirah, carte care vorbește despre cum a creat Dumnezeu lumea. Este știut, însă, faptul că această lucrare anonimă nu conține indicii clare despre cum poate fi creat un Golem, mai mult, nici măcar cuvântul în sine pare să nu existe în interiorul cărții.

Ca și cum Isaac Luria ar avea capacitatea să citească sau să folosească post-mortem obiecte, un exemplar al Sepher Yetzirah este găsit, de către agenții FBI Mulder și Scully, în sicriul acestuia, după ce mormântul fusese vandalizat de ucigașii care voiseră, în acest fel, să se convingă că Luria nu a înviat.

Golemul din film este cumva animat de o voință proprie de a se răzbuna pe ucigașii celui care a fost Isaac Luria, fapt ce contravine legendei tradiționale care spune că această creatură urmează instrucțiunile pentru care a fost creat. (deși am văzut că au fost cazuri, chiar în perioada medievală, în care Golemii au fost distruși fie pentru că aveau un comportament agresiv, fie pentru că nu se mai opreau din creșcut).

Interesant este faptul că Ariel Luria, chiar dacă știe că Golemul nu este reprezentarea soțului ei, va oficia o ceremonie de căsătorie folosind atât elementul concret – inelul tradițional evreiesc -, cât și elementul verbal rostind: „אני לדודי ודודי לי”.

În încercarea lui de a afla ce stă în spatele faptelor, agentul FBI Mulder merge la un specialist evreu (un bibliotecar) care îl informează despre Sepher Yetzirah și rolul pe care îl are această carte în crearea Golemului spunându-i că lucrarea furnizează instrucțiuni despre cum poate fi animat ceva inanimat (ceea ce este eronat, deoarece Sepher Yetzirah nu cuprinde instrucțiuni clare despre cum poate fi creat și animat un Golem).

Conștientizând pericolul pe care Golemul-soț îl reprezintă (el nu îi atacă numai pe ucigași, ci și pe Mulder care încearcă să îl anihileze), Ariel Luria va șterge (ca în legende tradiționale despre Golem) litera ם de pe mâna creaturii, fapt care va conduce la anihilarea lui.

Comentariile celorlalți, martori ai distrugerii Golemului-soț, evidențiază apartenența creaturii la o lume a ideii de increat.

Faptul că, în Dosarele X, Golemul nu este doar o creatură, ci poartă cu sine înfățișarea și amintirile lui Isaac Luria, reprezintă o exemplificare a kabaliștilor extatici, care credeau că Golemul este o ilustrare a eului astral.

Aflată la confluența dintre abstract și concret, cinematografia este o modalitate prin pot fi exemplificate mituri, basme, biografii – adică, în egală măsură, atât elemente fictive, cât și nonfictive.

Impactul pe care îl are vizualul asupra omului este suficient de mare încât se poate miza pe ideea că prin film pot fi transmise idei care modifică lumea.

Kaddish, episodul din Dosarele X, care, scris fiind de un scenarist evreu, aduce în fața publicului o legendă din folclorul iudaic, pune însă o problemă mult mai complexă, care nu face, din păcate, obiectul lucrării de față, și anume conceptul de antisemitism.

Ariel Luria, soția nenunțată a lui Isaac, în bocetul ei neauzit de comunitatea antisemită din Brooklyn, îl readuce, crede ea, la viață pe soțul ei, folosind ceea ce lumea gentilă se înghesuie „să studieze” (în ultimii zece ani), neștiind că această parte a misticismului iudaic, numită Kabbalah, necesită zeci și zeci de ani de studiu al Torei.

BIBLIOGRAFIE

Bereishit Rabbah 8:1 (no date) *www.sefaria.org*. Available at:

https://www.sefaria.org/Bereishit_Rabbah.8.1?lang=bi (Accessed: 28 August 2023).

Creation Stories (no date) *railsback.org*. Available at: <http://railsback.org/CS/CSIndex.html>.

Golem (no date) *Jewish Museum Berlin*. Available at: <https://www.jmberlin.de/en/topic-golem#:~:text=A%20golem%20is%20a%20creature>.

Idel, M. (1990) *Golem*. SUNY Press.

Krause, M.T. (1995) ‘Introduction: “Bereshit bara Elohim”: A Survey of the Genesis and Evolution of the Golem’, *Journal of the Fantastic in the Arts*, 7(No. 2/3 (26/27) Special Issue on The Golem—Rabbi Loew and His Legacy: The Golem in Literature and Film), pp. 113–136.

Practical Kabbalah: History of the Golem (no date) *Umb.edu*. Available at:

https://www.faculty.umb.edu/gary_zabel/Courses/Phil%20281b/Philosophy%20of

[%20Magic/Arcana/Kabbalah/golem01.shtml.html.](#)

Tanakh, the Holy Scriptures (1985). Jewish Publication Society of America.